Diversitate identitară în romanul românesc (1933-1947)

Cătălina STANISLAV, Vlad POJOGA, Daiana GÂRDAN, Ștefan BAGHIU, Bianca CRĂCIUN, Alexandrina SAVIN, Ana-Maria STOICA

Universitatea „Lucian Blaga" din Sibiu, Universitatea „Babeș-Bolyai" din Cluj-Napoca
Lucian Blaga University of Sibiu, Babeș-Bolyai University of Cluj-Napoca
Personal e-mail: catalinastanislav@gmail.com

Identity Diversity in the Romanian Novel (1933-1947)

Abstract: Following the 2020 article on identity diversity in the Romanian novel, this study provides both a statistical account and individual examples of *fictional representations* of characters in the Romanian novel between 1933-1947. With a three-fold structure, our essay focuses at first on gender diversity, analyzing the ratios between female and male authors and female and male protagonists. It then concentrates on religious, ethnic, and national minorities, using both quantitative and qualitative methods of analysis, exploring how they are represented and approached. Without drawing any definitive conclusions, our undertaking provides a blueprint for further research on identity representations in the Romanian novel.

Keywords: Romanian literature, Romanian novel, intersectional analysis, gender and literature, fictional representation of minorities.

Citation suggestion: Stanislav, Cătălina, Vlad Pojoga, Daiana Gârdan, Ștefan Baghiu, Bianca Crăciun, Alexandrina Savin, Ana-Maria Stoica. "Diversitate identitară în romanul românesc (1933-1947)". *Transilvania*, no. 9 (2021): 25-34. https://doi.org/10.51391/trva.2021.09.04.

Începeam articolul anterior al acestei serii, cel despre diversitatea identitară în romanul românesc până la 1932[1], cu o scurtă trecere în revistă a preocupărilor recente în ceea ce privește subiectul identității – fie ea una reală (a persoanelor) sau ficțională (a personajelor). În anul care a trecut, eforturile în această direcție din spațiul autohton au continuat, de la apariția unui număr tematic dedicat studiilor de gen în Transilvania[2] până la recenta apariție în limba română a volumului cu care deschideam cercetarea noastră din 2020, *Intersecționalitate* de Patricia Hill Collins și Sirma Bilge[3]. Studiul de față își propune să continue demersul și, într-o analiză tripartită, conturată în jurul diversității de gen, de religie și de neam, explorează reprezentările unor categorii cât mai variate și vaste de personaje. Diversitatea de gen a categoriei auctoriale și poziția scriitoarelor în piața de carte este abordată prin scoaterea la lumină a unor romane semnate de scriitoare și încadrarea acestora în diverse subgenuri sau direcții de creație. Având în vedere canonul eminamente masculin din programa de Bacalaureat, unul din obiectivele acestui studiu este acela de a evidenția că „women do have a special literary history susceptible to analysis, which includes such complex considerations as the economics of their relation to the literary marketplace; the effects of social and political changes in women's status upon individuals, and the implications of stereotypes of the woman writer and restrictions of her artistic autonomy".[4] De asemenea, ne concentrăm asupra modurilor în care este reprezentat „celălalt", un „celălalt" sau o „cealaltă" ai unui alt neam, de altă naționalitate, de altă religie, de altă etnie decât majoritatea populației României din acea vreme[5]. Departe de a propune o analiză exhaustivă, articolul nostru explorează direcții și imagini, alăturări și opoziții, asemănări și deosebiri între personaje și macro-/micro-grupurile din care acestea fac parte.

Diversitatea de gen

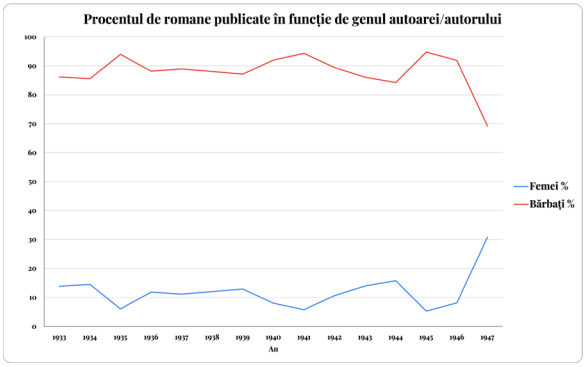
Autoarele

Puține surprize apar în termeni de diversitate de gen în producția de roman românesc din perioada 1933-1947, în raport cu deceniile anterioare. Romancierele publică într-un ritm asemănător perioadei precedente (deceniul al doilea), când începe profesionalizarea scrisului femeilor, prin modificarea statutului activității literare în cazul femeilor, de la *loisir* la vocație sau chiar la profesie[6]. Datele extrase din eșantionul digitizat[7] arată că, nici în acest interval, romanele scrise de femei nu reușesc să depășească la nivel global 12% din totalul producției[8]. Există, totuși, câteva puncte nodale care merită atenție, chiar dacă este evidentă marginalizarea scriitoarelor în cultura românească modernă și mai ales pe piața editorială de carte (activitatea romancierelor este mai intensă în paginile publicațiilor literare, unde apar des nu doar cu proză scurtă, ci și cu romane serializate). Graficul care însoțește această discuție arată câteva creșteri timide în jurul anilor 1934, 1936, 1939, 1944 și una substanțială în 1947, pe care însă nu este clar dacă o putem considera cu adevărat simptomatică pentru epoca imediat următoare celui de Al Doilea Război Mondial. Primii doi ani din perioada vizată, 1933-1934, adună câteva nume feminine care au rămas mai degrabă necunoscute în istoria receptării: Olga Monta, Eugenia Petreanu, Alice Gabrielescu, Sonia Vladimir, Dorina Ienciu, Maura Prigor, Marta Rădulescu, Mioara Atanasiu, Antoaneta Leonin, Margareta Moldovan, și mai cunoscutele – din diferite poziții sociale sau mondene mai degrabă – Erastia Peretz, Anișoara Odeanu, Henriette Yvonne Stahl, Lucrezzia Kar(nabatt) sau Profira Sadoveanu. La apariția în următorii ani a romanelor unor Hortensia Papadat-Bengescu, Cella Serghi, Ticu Archip, Ioana Postelnicu, Otilia Cazimir sau Lucia Demetrius, împreună cu alte nume dintre cele enumerate mai sus, se adaugă și alte scriitoare noi, dar rămase și ele într-un con de umbră, ca Maria Pallade, Marta Pavelin, Lucia Borș, Ruxanda Levente, Maria Oprescu, Sandra Cotovu, Viorica Torceanu și alte câteva. Puținele romane scrise de femei reținute de istoriografia românească vin pe fondul unui exercițiu al unor scriitoare care, în ciuda irelevanței în care au fost lăsate de critica literară sau chiar de publicul cititor, au avut o activitate susținută în revistele și în grupările literare ale vremii. Așa-zisele „vârfuri" (reticența de a numi creșterile din anii indicați vârfuri vine firesc, din numărul mic de romane scrise de femei, unde diferența este făcută de un număr mai mic de 10 romane sau, uneori, chiar mai mic de 5 romane decât anii considerați mai puțin fertili) cuprind ficțiuni care s-au bucurat, măcar în epocă, de o relativă atenție (ca *Marea fugă* a Luciei Demetrius) sau care au rămas printre singurele romane cunoscute până azi (ca *Pânza de păianjen* a Cellei Serghi sau romanele Hortensiei Papadat-Bengescu). În termeni de subgenuri tematice, se pot configura câteva orientări, deși fiecare dintre ele sunt destul de slab reprezentate. Cea mai importantă, dar și cea mai slab reprezentată este chiar orientarea feministă, vizibilă mai ales în romanele lui Alice Gabrielescu – *Marșul femeilor* (1933). Mai active în publicistica vremii, figurile militante ale culturii române nu au reușit să acopere un spațiu semnificativ în economia producției de roman. La antipod, orientarea cea mai vizibilă și mai bine reprezentată este spre literatura sentimentală și senzațională, reprezentată în arhiva de față de romane ca *Sexul de peste drum*, *Venera și porcul* (1934) de Lucrezzia Kar(nabatt), Îmi placi!... Frescă de moravuri contemporane (1933) de Erastia Peretz, *Sunt studentă!* (1933) și Să ne logodim! (1934) de Marta Rădulescu, *Sensualism ascuns* (1934) de Mioara Atanasiu, *Numy, floare de cucută* (1934) de Margareta Moldovan, Într-un cămin de domnișoare (1934) de Anișoara Odeanu, *Vraja patimei* (1936) de Maria Pallade și altele. Această tendință poate fi explicată prin aplicarea unui stereotip care încă pare să funcționeze în această perioadă: și anume acela că proza sentimentală este citită/consumată în mare măsură de femei. El există încă din vremea Renașterii, după cum demonstrează Helen Hackett în studiul său asupra *romance*-ului din Anglia perioadei, în care susține că explozia de producție a *romance*-ului scris de bărbați în epoca elisabetană se datorează unui „cititor imaginat" feminin și duce, în timp, atât la „antrenarea" lecturii în rândul femeilor, cât și la stimularea producției de *romance* în rândul acestora[9]. Semnificativă este și apetența pentru proza cu valențe moralizatoare: *Tinerețe* (1936) de Lucia Demetrius, *Mărăcini* (1937) de Lucreția Petrescu fiind două exemple sugestive în acest sens; și cea pentru exotizare – în *Taina arborelui de Myonga* (1935) Sanda Mateiu. Romanele istorice scrise de femei, în general o direcție nu foarte uzuală, sunt, în sens strict, doar *Doamna Elena Cuza* (1936) de Eugenia Makata și *Maria Cantemir* de Lucia Borș (1939), însă ele aduc în lumină o corelare esențială: chiar dacă mult inferioare numeric, se concentrează pe personaje istorice feminine și produs astfel oaze ale reprezentării istorice feminine în cadrul general dominat covârșitor de „personalitățile" masculine. Literatura pentru copii și pentru copii oferă exemple destul de relevante categoriei în *Greșeala moșneagului* (1936) de Mona Rădulescu, *Nae Chițibuș detectiv* (1936) de Lia Hârsu sau *Naufragiații dela Auckland* (1937) de Profira Sadoveanu. Semnificative sunt, în cazul acestor scriitoare, alegerile în termeni de decor și spațialitate. Majoritatea romanelor sunt plasate în cadre urbane, cu numeroase mențiuni de orașe internaționale. Nu este întâmplătoare suprapunerea unui număr semnificativ de autoare care produc roman în această perioadă cu frecventarea cenaclului mentorat de Eugen Lovinescu.[10] Afilierea lor la tabăra modernistă poate fi un argument satisfăcător pentru o tentativă de înțelegere a tendinței de urbanizare și exotizare a literaturii. Directivelor lovinesciene pentru modernizarea prin urbanizare a literaturii, scriitoarele mai sus numite le răspund cu mare aplomb. Această realitate confirmă încă o dată că, dincolo de relevanța estetică, aceste romane au contribuit la un travaliu comun de racordare a romanului românesc la formele literare supranaționale. Activitatea literară a femeilor a reprezentat, chiar în ciuda numerelor mici de romane (dar care reintegrate într-o rețea literară a epocii ce se petrecea în mare parte în periodice devin cu atât mai relevante), un filon alternativ important de literatură de consum în spațiul național.

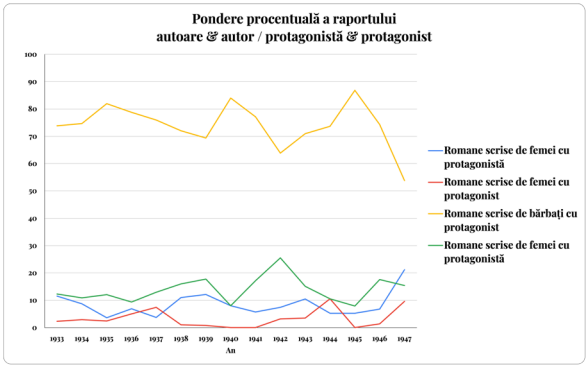
Protagonistele

Am observat că numărul de romane scrise de femei în perioada 1933-1947 nu este unul covârșitor de mare, iar în restul acestei secțiuni, ne propunem să survolăm prezența și „activitatea" personajelor feminine principale din romanele românești publicate în perioada 1933-1947, atât scrise femei, cât și de bărbați. Dacă ne oprim asupra numărului de protagoniste din cel de protagoniști, vom observa că, deși există ani în care procentul de personaje feminine din romane scrise de femei crește (cum ar fi 1933, 1938, 1943 și 1947), procentul de personaje feminine din romane scrise de bărbați e unul care rămâne constant la aproape același nivel. Însă acest nivel este unul mai mare „per total" decât cel al personajelor feminine din romane scrise de femei, chiar dacă mic în general. Deducem de aici două concluzii preliminare: în primul rând, personajele masculine rămân, și în această perioadă, în centrul atenției romanului românesc - numărul de protagoniști scăzând abia înspre finalul perioadei sub 70% și atingând uneori chiar procente apropiate de 90%; în al doilea rând, personajele feminine reprezentate în romanul românesc sunt în proporție mai mare reprezentări ale bărbaților – avem de-a face în continuare, așadar, cu un *male gaze* care se impune pe statistica generală, imaginea asupra femeilor fiind prin urmare influențată în continuare majoritar, în ciuda noilor mișcări feministe ale perioadei, de perspectiva romancierilor bărbați. Probabil că motivele pentru care există, totuși, o reprezentare aproape similară numeric a personajelor principale feminine în romanele scrise de femei și cele de bărbați (care înseamnă la modul concret și o reprezentare mult superioară a protagonistelor în romanele scrise de femei, având în vedere situația producției evidențiată anterior) sunt atât agenda politică a drepturilor femeii în România din perioada anilor 1930, când apar sufragetele și lupta pentru dreptul femeilor de a vota (o temă explorată, spre exemplu, în romanul lui Alice Gabrielescu, *Marșul femeilor*, 1935), cât și ceea ce vom numi „proximitate a reprezentării", adică tendința de a reprezenta ficțional tipuri și contexte mai apropiate de interesele, sfera socială și mecanismele psihologice familiare autoarei/autorului. Observăm din nou o scădere în următorii doi ani, și o ușoară creștere în 1938, an în care apar câteva dintre cele mai cunoscute romane scrise de femei în România (*Pânză de paianjen* de Cella Serghi și *Rădăcini* de Hortensia Papadat-Bengescu), care au, de asemenea, protagoniste feminine. Romanele scrise de femei au, în mare parte, personaje centrale feminine, cu câteva excepții, cum sunt Maura Prigor, *Statuia care arde* (1934) sau Alice Gabrielescu, *Lumina care nu se stinge* (1937), unde personajele centrale sunt masculine. Notabile sunt și excepțiile din romanele senzaționaliste și/sau sentimentale cu protagoniști masculini scrise de femei, dintre care amintim Mioara Atanasiu, *Sensualism ascuns* (1934) și Maria Pallade, *Vraja patimii* (1935).

Din totalul de romane din perioada studiată, 83 sunt scrise de femei – alături de un al 84-lea în coautorat. Ceea ce poate părea un progres raportat la epocile anterioară, însă în contextul *masificării* romanului românesc acest număr devine un procent mic în masa romanului. Dacă ne uităm la perspectiva narativă din aceste romane, observăm că predomină narațiunea la persoana a III-a, atât la romane scrise de femei, cât și la cele scrise de bărbați. În timp ce avem exemple de romane scrise de femei cu narațiune la persoana a III-a, în care protagonistul are genul masculin, nu întâlnim niciun roman scris de o femeie, în care se narează la persoana I cu personajul-narator masculin. Întâlnim, totuși, romane scrise de bărbați, relatate la persoana I, unde personajul-narator e feminin. E vorba de *Cazul doamnei Predescu,* de Petre Bellu, *Zbuciumul unui suflet nou*, de Artur Gorovei, *Raluca,* de Mihail Axente și Grigore Băjenaru, *Cișmigiu et comp.* Existența acestei diferențe întărește a doua concluzie preliminară prezentată mai sus, arătând că agentivitatea femeilor nu e ceva ce le aparține în totalitate nici în ficțiune, fiind vorba aici de „construirea femeilor ca subiecți" amintită de Frigga Haug[11]. Nu numai că reprezentarea femeilor în romane e slabă, atunci când ea există, există din perspectiva unui bărbat, lucru care, în timp, a stopat dezvoltarea unei perspective feminine, așa cum ea s-a format în spațiul european, unde deja *ecriture feminine* începea să se contureze,[12] pavând încet drumul spre cunoaștere situată.[13]

Grafic 1: *Raportul dintre ...* (1933-1947)

Grafic 2: *Raportul dintre ...* (1933-1947)

Identitatea de gen – studiu de caz

Romanul de debut al lui Șuluțiu Octav, *Ambigen* (1935), apare drept un roman-confesiune, care urmărește universul interior al protagonistului, Di. Acesta este conturat în jurul *lașității* de a nu face primul pas, *fricii* de a nu încerca a doua oară și *scârbei* cu care-și privea propria ființă în oglindă: „Mucedă și palidă arătare care spurcă limpezimea oglinzii". Imaginile care redau aspectul fizic al protagonistului contribuie la incapacitatea de a se identifica cu corpul în care trăiește: „Bărbatul trebuie să fie ceva mai frumos decât dracu. Eu n'am norocul asta. N'am

o urâțenie totală, virilă. Nici o frumusețe bărbătească". De remarcat este nu parcursul romanului, cât destinul lui Di. Acesta are o serie de revelații în urma cărora se identifică ca femeie, motivând jungian că „[î]n toți stau forțele acestea. Una e bărbatul, alta e femeia. Se bat în viață, se bat în moarte, se bat în fiecare din noi. În mine e mai tare femeia". Plăcerea de a se relaxa pe canapea, de a primi complimente, ori felul de a fi orgolios și modest, sensibilitatea la lucrurile mici (parfum, flori), conservatorismul identificat a fi o trăsătură feminină... toate acestea duc în gândurile lui Di la o singură concluzie: în interiorul lui femininul câștigă teren și îl acaparează: „Di femeie absurdă! (Mai bine Dida)". Posibila sursă de inspirație pentru subiectul romanului este integrată în acesta. Naratorul discută pe marginea filozofiei austriacului Otto Weininger, conform căreia „[n]u există absoluturi în polaritatea sexuală ci o schemă formală, în interiorul căreia se mișcă devenirea creatoare. (...) Acești poli se manifestă în felul cel mai deosebit și în fiecare individ amândoi sunt prezenți sub aspecte multiple. Fiecare ființă e o sinteză de masculinitate și feminitate și poate, de fiecare dată, după împrejurări, să se manifeste ca om sau ca femeie". După această revelație, gânduri sinucigașe pun stăpânire pe el, până când realizează că femeia dinăuntrul lui, *ea*, nu vrea să moară. Mai mult de un roman-confesiune, *Ambigen* este un roman al cunoașterii de sine. Di începe să-și cunoască trăsăturile prin intermediul reflectării din interiorul narațiunii. Apogeul atins la finalul acestuia coincide cu o scenă mortală a eului masculin. După refuzul de a se lăsa omorâtă, schimbarea în confesiune la genul masculin și descrierea unui sfârșit tragic, lasă finalul deschis la interpretări: „[î]ntins pe spate, cu mâinile pe piept, să alunec încet înainte, cu picioarele înainte, pătrunzând în întuneric, în liniște, în Eternitate...". Astfel, pare că asistăm la finalul lui Di, posibilul început al Didei; însă ambiguitatea accentuează misterul deznodământului.

Religie și identitate confesională

În ceea ce privește identitatea confesională și religioasă, epoca nu trădează atât dorința de depășire a alterității, ci mai curând impune două tipuri de instrumentalizări ale religiei (care deseori vin la pachet cu reprezentările etnice): fie, în cazul romanului social, sunt expuse lumi rasializate și, astfel, marginalizate; fie, în cazul romanului istoric, sunt proiectate alterități mai ales pentru a se construi, în contrapartidă, modelul eroic local. În cazul religiei islamice (musulmane), consultând arhiva MDRR, descoperim în general reprezentări destul de caricaturale (sau, oricum, tipizate până la refuz) ale personajelor care aparțin acestei confesiuni. Un episod din cadrul romanului În preajma revoluției, vol. IV (1933) de C. Stere, portretizează consecințele abaterilor etice și morale ale lui Abdul, fratele personajului Mehmed, care „se ține lipit de fusta unei creștine", acțiune ce aduce cu sine urmări tragice. Astfel, „într-o noapte, [...] Abdul își mărturisi intențiile de a părăsi legea Islamului și de a se boteza spre a lua în căsătorie pe fata iubită și spre a dura o «gospodărie de mujic»", intenție pentru care Mehmet, „după o rugăciune, își îndreptă pușca asupra fratelui de cruce și, privindu-1 drept în ochi, îl culcă la pământ..." (332) deoarece așa pățește „oricine își uită cinstea și cade sub farmecele muierilor" (331-332). În continuare, romanul *Cara-su* (1935) de I. Valerian este „primul roman al islamismului nostru pontic"[14] (G. Călinescu), făcându-se remarcat prin decupaje textuale ce merită a fi expuse: „Poate, în al șaptelea cer, la această oră, chiar Allah și Mohamed, meditau și ei în fața ceștilor de cafea... luau hotărârea de a urzi un nou Coran în locul celui vechiu, putred ca un giulgiu în care bolește Islamul. Dar cine poate ști ce se petrece sus, în cer? Chiar pe pământ se întâmplă atâtea...". Cele două entități („Dumnezeul și Profetul său") se întâlnesc pentru a decide destinul vechiului Coran și apariția unuia nou (emană o notă simbolică a Noului și Vechiului Testament). Un alt cadru prezintă imaginea dezechilibrată a vieții politice a statului, trecută prin filtrul „minților creștine": „Ulcerul vieții politice rodea și aici, cu aceiași intensitate, măruntaiele Islamului, ca și mințile creștinilor. Li se părea că lucrurile merg prost în carul statului – ca o vacă verde cu un cal șchiop. Își spunea fiecare, cu resemnarea caracteristică: – «dacă deputății lor ar pune mai multă inimă – mai multă muncă, soarta li s-ar fi îndulcit – traiul ar fi mai suportabil»". Totodată, în acest roman întâlnim imaginarul musulman autohton: „La această oră, din toate moscheele Islamului, se rostogoleau aceleași cuvinte arabe – din nisipurile deșertului și până în Medgidia Dobrogei noastre, înlocuind pentru credincioșii musulmani glasul Stăpânului din cer: «Allahu echer, Allahu eeber – eșhedehen lailac illallah eșheduheime Muhammeden resulullah!»". Pentru religia budistă, avem exemplul romanului *Condamnații la castitate* (1933) de Dragoș Protopopescu, unde confesiunea apare mai ales în dialogurile personajelor despre fondarea unei *noi* religii: „Au început atunci fel de fel de svonuri și bănuieli. Unii acuzau pe cei doi de vrăjitorii inavuabile; alții de o subminare lentă a credinței budiste. Într-adevăr se vorbea tot mai insistent de fondarea unei noi religii, a unor mistere eleusine pornite dela grecii lui Prometeu și ajunse până în jungla Bankockului" sau despre existența unei forme spirituale budiste inerente oricărei culturi: „Aceasta trezi dintr-odată toate aptitudinile budiste ce zac în noi pe semne din vremi când arienii vorbeau cu toții sanscrita și se dădăceau la existență în brațele împreunate peste leagănul pământului, ale Eufratului și Brahmaputrei".

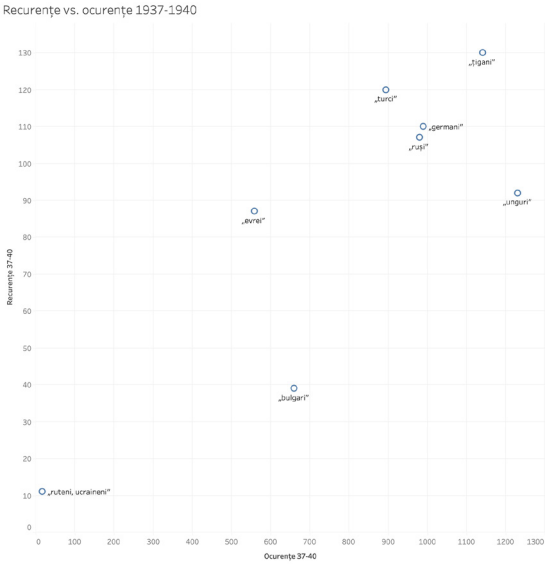
„Neamurile"

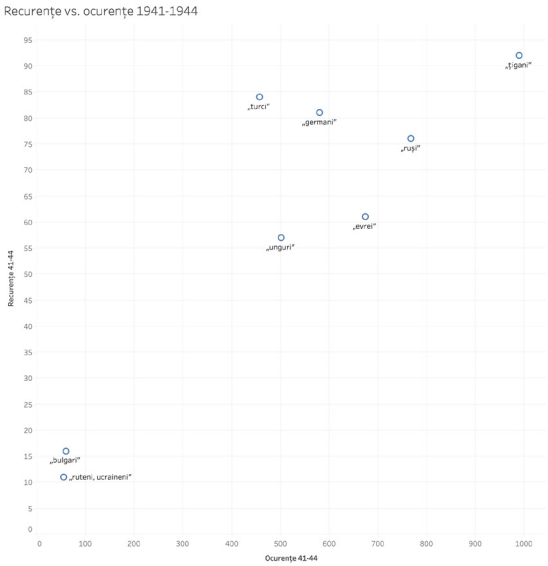
Analiza cantitativă a prezenței „neamurilor"

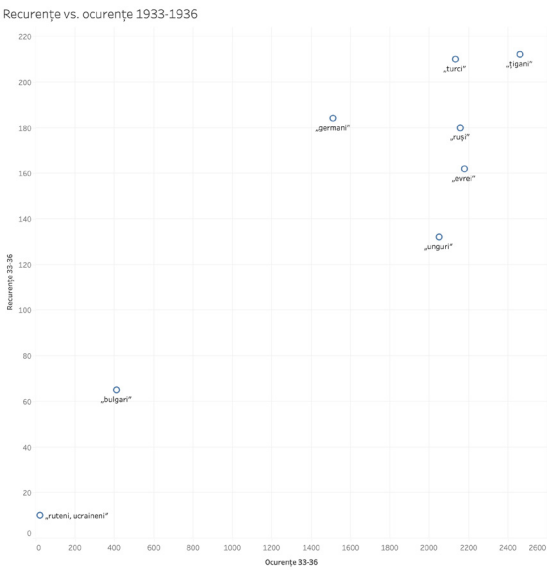
În continuare, studiul nostru se va concentra pe identificarea cantitativă și, apoi, prin câteva focalizări, a imaginii „celuilalt" în romanul românesc din perioada 1933-1947. Începem această secțiune cu o analiză similară articolului anterior[15], în care am realizat în cadrul noii arhive căutări nominale asupra „popoarelor" așa cum sunt ele menționate în *Recensământul general al populației din 1930*. Am efectuat, astfel, căutări pentru variațiile „neamurilor" cele mai prezente numeric în totalul populației României: „maghiari" (și implicit, „unguri"), „germani" (și implicit „nemți"), „evrei", „ucraineni", „ruși", „bulgari", „țigani", „turci". Am ales să nu ne abatem de la aceste denominări, considerând că acesta era standardul folosirii

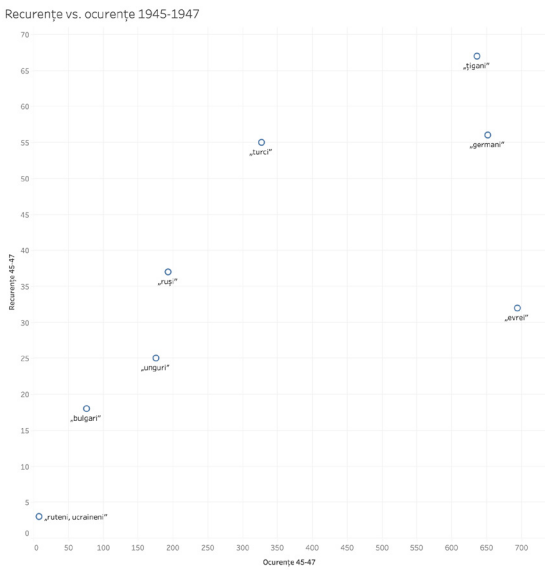
lor în epocă. Rezultatele analizei cantitative din Fig. 3, 4, 5, 6, 7 necesită câteva mențiuni înaintea unei scurte analize a lor: în primul rând, am folosit aceeași metodă de comparație a ocurențelor (numărul total de mențiuni) și recurențelor (numărul de romane în care apare termenul), pentru a oferi o imagine cât mai fidelă asupra prezenței acestor „neamuri"; în al doilea rând, am filtrat rezultatele și am eliminat suprapunerile cu țări (în cazul Germaniei, Ungariei sau Turciei); în al treilea rând, trebuie menționat faptul că am împărțit perioada în patru mini-perioade, pentru a putea observa o oarecare evoluție, iar acestea au fost alese atât în funcție de producție, cât și în funcție de evenimentele istorice.

Fără a intra prea mult în amănunte, din extragerea cantitativă a acestor date se pot observa câteva posibile direcții de interpretare (ele necesită, bineînțeles, o atenție ulterioară mai sporită, care nu face obiectul acestui studiu): 1. neamul „țiganilor" este cel mai prezent în lumile romanului românesc din perioada 1933-1947, în ciuda procentului relativ mic al populației în raport cu celelalte – comunitatea romă este, așadar, un punct focal, depășind, față de perioada anterioară, neamul „turcilor", fiind prezentă în peste 500 de romane din corpus, cu peste 5000 de mențiuni; 2. neamul „turcilor" rămâne prezent într-un număr foarte mare de romane, însă prezența lor scade constant și susținut pe parcursul celor patru mini-perioade definite; 3. neamul „evreilor" cunoaște o scădere dramatică în perioada 1937-1940, cel mai probabil cauzată de legile antisemite Goga-Cuza – într-o imagine clară asupra modului în care evenimentele din lumea reală afectează reprezentările ficționale realiste; 4. „germanii" și „rușii" sunt prezenți în măsură similară, cu „germanii" având un număr mai mare de recurențe, iar „rușii" un număr mai mare de ocurențe – cele două mari combatante în Al Doilea Război Mondial fiind astfel reprezentate aproximativ egal; 5. „rutenii, ucrainenii" și „bulgarii" rămân cele mai slab reprezentate neamuri, în ciuda unei populații consistente pe teritoriul României.

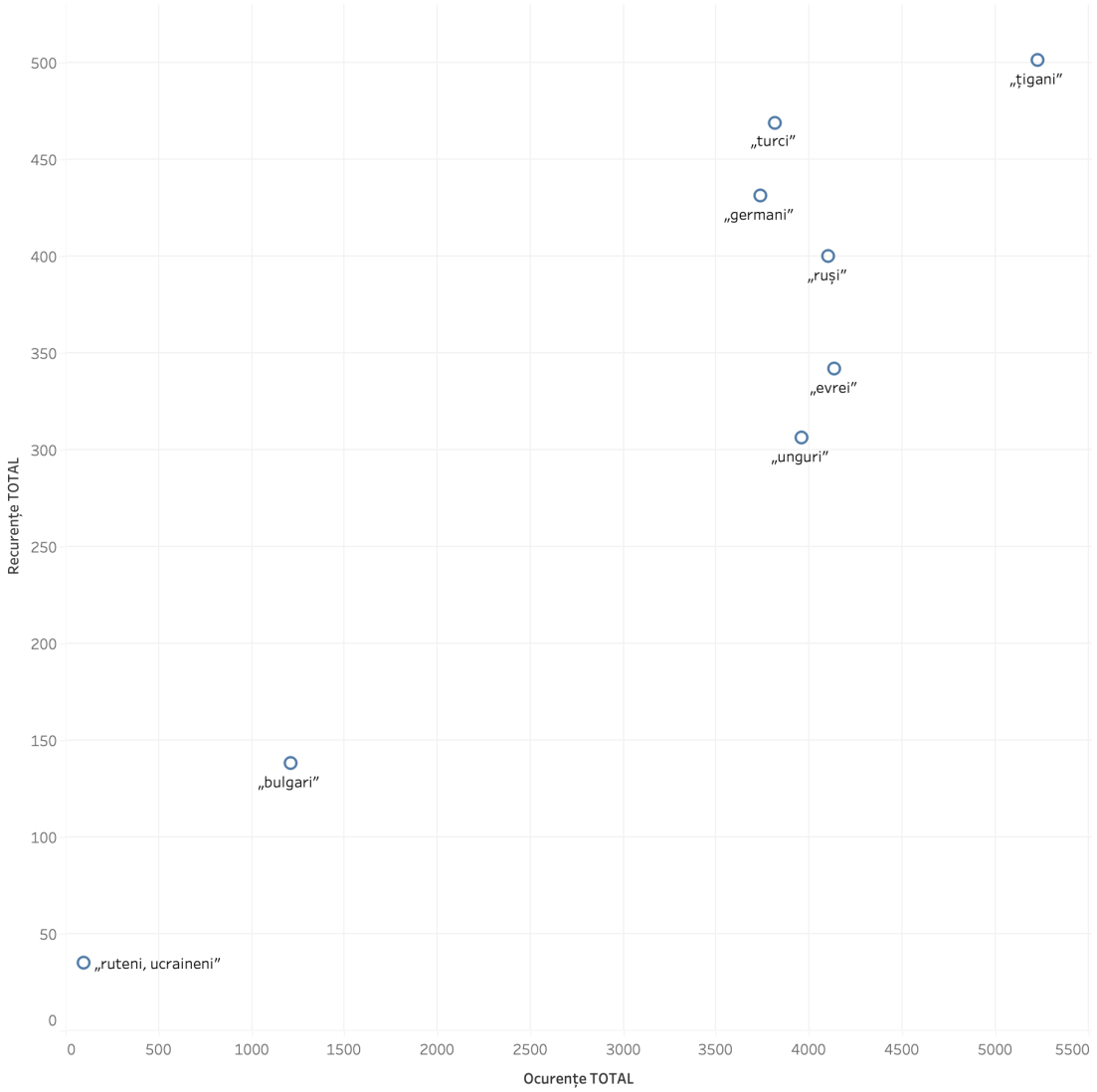

Recurențe vs. ocurențe 1933-1947

Rasializarea comunității rome

Raluca Bianca Roman descrie în capitolul dedicat României din *Roma Writings* faptul că „[a]longside the USSR, Romania is, arguably, the country that brought forth some of the largest amounts of written sources concerning the processes of Roma emancipation during the interwar period",[16] romanul românesc din anii 1930-1940 nu este mereu un martor al acestor emancipări. Raluca Bianca Roman descrie apariția unor periodice importante în anii 1934-1941, când

„six Roma newspapers are known to have been published in Romania: *Glasul Romilor* (The Voice of the Roma); *Neamul Țigănesc* (The Gypsy People); *O Rom* (The Rom); *Timpul* (The Time); *Foaia Poporului Romesc* (Paper of the Roma People); Țara Noastră (Our Country). Mentions about a seventh newspaper exist: namely, *Gazeta Romilor* (The Roma Gazette), dated 1936, and presumably founded by Apostol Matei – the founder of the association Deșteptarea Romilor și Romițelor din România (The Reawakening of Roma and Romni in Romania) on the August 5, 1936. However, in our searches through archives in Romania, no such newspaper was found".[17]

Studiul arată că dezbaterile despre numele comunității și numirea ei au rădăcini în epoca interbelică, și, astfel, că „the debates on the usage of the terms Roma vs. țigan/Gypsy, are not post-socialist manifestations. In reality, many of the present-day arguments (for one side or the other) can be found as early as the interwar period".[18] Date însă fiind *pozițiile* din care este descrisă mereu comunitatea romă – în mare de către autori români și mai ales prin stereotip, mai ales ca *celălalt* din perspectiva modernității rasializate –, narațiunile din deceniul acestor emancipări, dar și al ascensiunilor politice etniciste radicale sunt, din contră, mai mult documente pentru rasializarea puternică a perspectivei literare. Unul dintre romanele care ies în evidență prin reprezentarea romilor este *A doua viață a lui Șerban Varu* (1933) de Luca Gheorghiade, unde în *lumea* romanului este descris următorul tablou: „Între corturi și căruțe ardeau focurile mari aprinse

de țigani, cari se pregăteau de drum. În jur femei despletite pregăteau de ale mâncării; copiii aproape goi, tremurând de frigul dimineții, se îndesau pe lângă flăcări să se încălzească; bărbații înfășurau prelatele corturilor și le așezau în căruțe; iar câinii forfoteau cu botul prin iarbă, flămânzi"; tot în acest roman, protagonistul trece pe lângă un „alai de căruțe a cărui coadă se pierdea într-un nor de praf" condus de un lider: „Era Dragnea, bulibașa sălașului de țigani, alcătuit din patrusprezece căruțe, douăzeci de cai, zece bivolițe, trei măgari, optsprezece bărbați, douăzeci și două femei, treizeci și cinci de copii, și numeroși câini legați sub căruțe". Iar în *Mormolocul* (1933) de Profira Sadoveanu apare următoare scenă: „Balta Țigănimii – în care copii murdari pocnesc din picioare, împroșcând apă puturoasă. Stradă necunoscută, cu case cocoțate pe dâmburi... purcei, danci, garduri dărăpănate...". *Copilăria unui netrebnic* (1933) de Ion Călugăru oferă chiar o *lege universală* rasializantă prin plasarea unor origini atemporale ale trăsăturilor etnice. Există însă și altfel de reprezentări. În paralel cu imaginile redate prin inserții stereotipe de rasializare, în *A doua viață a lui Șerban Varu* (1933) de Luca Gheorghiade, pe protagonist îl „impresionase frumusețea și măreția țiganului din capul alaiului, care pășea mândru, privind drept înainte zările spre care mergea, pe drumul îngust și plin de țărână. Omul acela, prin modul cum pășea, fără să bage în seamă nimic în jurul său, voinic, frumos, zdrențuros și mândru, îi păru statuia vie a libertății". Tot aici observăm cum protagonistul Șerban Varu tânjește după libertatea romilor, dorind ca aceștia să-l „înfieze" pentru a putea pleca din lumea plină de responsabilități: „«Cu țiganii, chiar așa de jos să cazi. Cu sălașul de țigani?... Dar la urma urmei ce-mi pasă?» — se răscula el. «Cui am să dau socoteală de faptele mele? Ce legătură mai am eu cu lumea? Țiganii mă iau cu ei, mă înfiază; pe când lumea cealaltă, lumea care era a mea, m-a lovit, m-a izgonit. De ce să nu plec cu ei? Voi fi și eu liber, asemenea celui din capul coloanei»" (4). Cu toată această prezentare romantizată, prima, și cea mai des întâlnită postură în romane, este cea de tâlhari: „Nici jandarmii de prin sate nu îndrăzneau să le aplice legea, dacă nu erau în număr mare și bine înarmați" – povestește naratorul din *A doua viață a lui Șerban Varu* (1933) de Luca Gheorghiade. Spre deosebire de puterea pe care o emană, în romanul precedent, *Copilăria unui netrebnic* (1933), este prezentată o zi de târg, unde un rom este prins și batjocorit pentru delict: „În ziua aceea târgul era stăpânit de panică. Era oarecum deosebită de celelalte zile cari nu erau nici ele liniștite. Cazacii prinseseră un țigan furând. L-au despuiat în pielea goală și-i purtau pe uliți. Țiganul era julit, suspina, plângea și leșina. Cazacii îi turnau o căldare de apă, îl trânteau în praful șoselei să se odihnească puțin și cum își revenea, iar îl stâlceau", însă „umblând după alaiul țiganilor, s-a aflat că o seamă de cerchezi au intrat la poliție și au bătut crunt pe polițiști". Una dintre cele mai importante activități ale romilor în romanul românesc este muzica, trăsătură remarcată în romanul *Mormolocul* (1933): „Lăutarii, țigani adevărați, cântă cu foc, scârțâit, în vreme ce nuntașii chiuie din toate puterile, făcând un zgomot asurzitor".[19] Totdată, întâlnim romane precum *Vinul de viață lungă* (1931) de N. D. Cocea sau *Fata din umbră* (1935) de Radu Boureanu unde protagoniști români se îndrăgostesc de tinere rome și romanul *Lupii* (1933) de Dinu Nicodin unde sunt surprinse cuvinte ale limbii romani.

„Turcii"

În procesul istoric de dependență și dezvoltare a României, Imperiul Otoman a jucat un rol important de-a lungul mai multor secole. Influența acestora a fost consemnată prin prezența lor în literatură, unde evenimente istorice sunt folosite ca elemente spațio-temporale. Cu timpul însă, modernizarea romanului românesc a însemnat și trecerea de la reprezentarea stereotipă a turcilor ca personaje eminamente negative ale istoriei în sine la părți ale „comunității transnaționale"[20]. Două romane care evidențiază dorința de stăpânire și dominație a turcilor sunt cele legate de biografiile principesei Maria din Mangop în romanul *Măria-sa, doamna* (1933) de Iosif Gherincea și cea a domnitorului Ștefan cel Mare din opera lui Mihail Sadoveanu, *Viața lui Ștefan cel Mare* (1934). Un alt roman care ilustrează influența pe care turcii au avut-o asupra țărilor române este cel al lui Radu Mihnea, *Cavalerii nopții* (1933): „Era în preajma acelor zile de neliniște și înfrigurare, cari aveau să hotărască soarta poporului român, a unui popor care, bizuindu-se pe trecutul său glorios și viitorul de aur ce i-l preziseseră cântăreții neamului, nu mai înțelegea să poarte jugul din ce în ce mai asupritor al Turcilor". În *Moartea fratelui meu* (1934) de G. M. Vlădescu, protagonistul relatează evenimentele de pe front, evocând puterea cu care luptau turcii spre deosebire de români: „Vedeam trupele năpustindu-se asupra redutelor, luptele, înfrângerile și biruințele, rezistența turcilor, încăierările din șanțuri, și vaierile, și părăsirea și, mai ales, lupta turcilor cu cangea, instrumentul acela fioros care a rămas de pomină în istoria războaielor", și, de asemenea, eschivele trupelor turcilor, rușilor și românilor: „La picioarele noastre se întindea o țară imensă, hotărnicită de marginile covorului și străjuită de mustața agresivă a maiorului, care ne lămurea cum a fost bătălia de la Plevna, unde erau așezați românii, unde se ascundeau turcii, pe unde dibuiau rușii și cum stătea zăvorît Osman Pașa...". În ceea ce privește romanul despre Revoluția de la 1821, *Domnul Tudor* (1934) de C. Ardeleanu, acesta descrie etapizat următoarea mișcare pentru eliminarea turcilor, în frunte cu Tudor Vladimirescu și armatele rusești, sub conducerea generalului Isaiov: „N'a trecut mult și vremea a făcut ca toți acești volintiri, cu Tudor în frunte, împreună cu armatele rusești puse sub comanda generalului Isaiov, să se oțelească în focul luptei curățind pământul de dincolo de Olt, de rămășițele prădalnicilor turci ce nu mai voiau să iasă din țară".

Romanul ghetoului

Atmosfera din ghetourile evreiești din perioada interbelică, precum și revoltele împotriva antisemitismului fac subiectul romanelor unor autori români de origine evreiască, precum Ury Benador, A. L. Zissu sau Isaiia Răcăciuni. Un prim detaliu interesant al acestor romane poate fi reprezentat de percepția personajelor asupra reperului spațial. De exemplu, în *Ghetto veac XX* (1934) de Ury Benador, personajele se identifică cu locul: „ghettoul nu e o realitate spațială istorică și decorativă, ci una sufletească și o purtăm, toți evreii, în structura noastră intimă (...)", în timp ce protagoniștii *Paradisului uitat* (1937) de

Isaiia Răcăciuni, amendează faptele istorice devoalate: „Dacă zidurile Ghettoului nu ar fi închis căile acestui popor spre alte meserii!... De câte teorii absurde ar fi fost scutiți antisemiții!...”.[21] Apropierea de cadru este determinată și de temporalitate. Romanele cuprind diverse sărbători specific evreiești precum Sabatul. În *Samson și noul Dagon* (1939) se „prelungește sabatul târziu în noapte, pentru ca vizita pelerinilor cerești să se săvârșească în plină aureolă sabatică. Și camera se umple de spirite și suflu divin”; Sucotul, care sărbătorește sfârșitul recoltelor din perioada toamnei, în *Ghetto veac XX* a „trecut cu un soare grav, rece și avar”; pentru trecerea în noul an, personajele din *Samson și noul Dagon* „se strâng în amurg de *roșhașana* în sinagogi și de acolo pornesc în corpore spre gârla urbiei sau din preajma ei, unde își scuturǎ buzunarele de păcat în șuvoiul apii și pășesc apoi cu inima ușoară și cu cugetul curat pe pragul anului care începe”. Sărbătoarea de Iom Kipur este descrisă ca o zi solemnă, de post și de rugăciune „sărbătoarea postului și-a iertării păcatelor Iom Kipur”. *Samson* și noul Dagon, tratează, pe lângă viața și tradițiile evreilor din ghetourile interbelice din Moldova, și puternica dramă personală a protagonistului David Sondekeste care se sinucide când află că partenera sa s-a convertit la creștinism. Reprezentant important al romanului social,[22] *Ghetto veac XX* însumează terifiantele scene la care erau supuse persoanele în context: „văzduhul a fost sfâșiat de un șuierat ascuțit de sirenă și în aceeași clipă au început să vuiască și să urle sirenele tuturor fabricilor și vapoarelor și să dangâne clopotele tuturor bisericilor. Toată lumea în curte, a încremenit. Cineva a strigat: Mobilizarea! Femeile au început să țipe, să-și frângă mânile, să se închine”.

Conexe sunt romanele despre situația evreilor în mediile citadine. *De două mii de ani* (1934) de Mihail Sebastian examinează „condiția intelectualului evreu în sensul contradicțiilor etniei cu contextul socio-cultural”[23] și expune câteva dintre cele mai puternice stereotipuri ale vremii: „se citează cazuri, unu-două-o mie, în care Evreii s-au dedat la blestemății. E asta o dovadă? Nu. Pentru că la o mie de fapte vinovate, Evreii pot aduce oricând o mie de fapte de laudă. Sunt răufăcători? Da. Dar sunt și binefăcători ai omenirii. Sunt jecmănitori? Desigur. Dar sunt și filantropi. Sunt trădători în războiu? Se poate. Dar sunt și atâția cari au murit simplu și cinstit”. Așadar „dacă antisemiții spun: e drept să suferiți, pentru că sunteți răi, – Evreii pot răspunde: nu e drept să ne chinuiți, pentru că suntem buni. Cine are dreptate? Și unii și alții. Asta însemnează însă: nici unii, nici ceilalți. Cum asta? Pentru că metoda lor de dovadă prin enumerație nu poate fi concludentă”.[24] Într-un alt roman, I. Ludo, *Mesia poate să aștepte* (1933), ne este prezentat jurnalul protagonistului evreu Samy. Astfel, în citatul ce urmează, ne sunt redate necesitățile evreilor pentru integrarea în societate: „Cutare papă generos întreprinde convertirea evreilor la creștinism și ne obligă pe noi să suportăm cheltuielile ce le implică mântuirea sufletelor noastre. Cutare bulă silește pe rabini să trimită un număr de evrei, la predicile misionarilor creștini. Apariția noastră pe străzile orașului în zilele de Paști era un delict grav, aspru pedepsit de legi. Ca și în orice altă zi de sărbătoare. Ca și în timpul prezenței vreunui cap încoronat, în târg”. Alte romane în care este discutată situația evreilor ar fi *Lupii* (1933) de Dinu Nicodin. În *Copilăria unui netrebnic* (1936) de Ion Călugăru sunt generate expresii solidare unor imagini emoționale redate printr-un raport comparativ cu situațiile evreilor: „Odată cu cântecele, inimile sunt smulse din piepturi, creerii din țeste. Ca pe vremea când evreii se ascundeau prin pivnițǎ, de furia călugărilor spanioli. Poartă numai tălpari și ciorapi albi, ca toți evreii evlavioși, cari nu poartă ghete de ziua ispășeniei”; Din romanul În preajma revoluției, vol. IV (1931) de C. Stere, decupăm un citat unde este prezentată una din victimele Holocaustului (Isidor Katz, român) ca fiind „Dumnezeul evreilor”: „Nu degeaba cartea lor servește de temelie conștiinții religioase a lumii civilizate. Prin ruptura de sufletul colectiv care ne-a creat, mai putem noi servi idealul omenesc? Desigur, evreimea nu a produs numai pe un Isus din Nazareth, ea produce și pe Isidor Katz: în complexul sufletului colectiv nu intră numai Isus din Nazareth, ci – vai! – și Isidor Katz”.

Note:

1. Vlad Pojoga et al., „Diversitate identitară în romanul românesc (1844-1932)”, *Transilvania*, nr. 10 (2020): 33-44.
2. vezi numărul 11-12 (2020) din Transilvania, la https://revistatransilvania.ro/11-12-2020.
3. vezi Patricia Hill Collins și Sirma Bilge, *Intersecționalitate*, trad. Cătălina Stanislav și Anca-Simina Martin (Sibiu: Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, 2021).
4. Elaine Showalter, „Women and the Literary Curriculum”, *College English* 32, nr. 8 (mai 1971), 859.
5. Conform recensămintelor din 1930, 1941 și 1948.
6. Vezi Bianca Burța Cernat, *Fotografie de grup cu scriitoare uitate. Proza feminină interbelică* (București: Polirom, 2011).
7. Folosim aici trei arhive construite în 2019, 2020 și 2021 de revista *Transilvania* care însumează împreună 80% din producția de romane în limba română publicate între 1845-1947. Romanele aflate sub drepturi de autor nu au fost făcute publice. Toate romanele citate în acest articol sunt în edițiile existente sau menționate pe site-ul revistei *Transilvania* la categoriile MDRR (www.revistatransilvania.ro/mdrr), MDRR2 (www.revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932) și MDRR3 (www.revistatransilvania.ro/mdrr1933-1947). Pe lângă acestea, există un corpus de romane în format text alcătuit de echipa ELTeC pentru utilizări cantitative și de digital humanities. Pentru fiecare din aceste baze de date vezi bibliografia. Împărțirea arhivelor MDRR a fost concepută după datele statistice obținute în Andrei Terian, „Big Numbers: A Quantitative Analysis of the Development of the Novel in Romania”, *Transylvanian Review* XXVIII, Supplement no. 1 (2019): 55-71.
8. 12% reprezintă procesul care reiese din datele extrase din arhive de roman din secolul al XIX-lea și primele trei decenii ale secolului al XX-

lea. Vezi Vlad Pojoga, et al., „Diversitatea identitară în romanul românesc (1844-1932)", *Transilvania*, nr. 10 (2020): 33-44.

9. Vezi Helen Hackett, *Women and Romance Fiction in the English Renaissance* (Cambridge: Cambridge University Press, 2000).
10. Vezi Ligia Tudurachi, „Moduri ale «literaturii colective» în cenaclul de la sburătorul", *Philologia* LXIII, nr. 1-2, (2019). Ligia Tudurachi, Angelo Mitchievici. *Grup sburător: trăitul și scrisul împreună în cenaclul lui E. Lovinescu* (Timișoara: Editura Universității de Vest, 2019).
11. vezi Frigga Haug, „Feminist Writing: Working with Women's Experience", *Feminist Review* nr. 42 (1992): 16-32.
12. Hélène Cixous, „Le Rire de la méduse", *L'arc* 61 (1975): 39-54.
13. Donna Haraway, „Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective", *Feminist studies* 14, no. 3 (1988): 575-599.
14. DCRR-1, *Dicționarul cronologic al romanului românesc de la origini până la 1989* (Cluj-Napoca: Editura Academiei Române, 2003), 1627.
15. Pojoga et al, „Diversitatea".
16. „In fact, some of the most active Roma organisations were forged during the 1930s and the Roma movement itself was among the most productive, not only in terms of its activities, but of its published materials". Raluca Bianca Roman, „Romania", în *Roma Writings. Romani Literature and Press in Central, South-Eastern and Eastern Europe from the 19th Century until World War II*, ed. Raluca Bianca Roman, Sofiya Zahova, Aleksandar G. Marinov (Paderborn: Brill, 2021), 93-126, 93.
17. Ibid., 97.
18. Ibid., 108.
19. Vezi cum analizează Anca Parvulescu și Manuela Boatcă fenomenul plecând de la muncă și sclavie în Anca Parvulescu, Manuela Boatcă, „The longue durée of Enslavement: Extracting Labor from Romani Music in Liviu Rebreanu's Ion", Literature Compass 17, nr.1-2 (2020). Pentru rasializarea modernă vezi Manuela Boatcă, Anca Parvulescu, „Creolizing Transylvania: Notes on Coloniality and Inter-imperiality", History of the Present 10, nr.1 (2020). 9-27.
20. Vezi cum analizează prezența „tătarilor" în literatura română Andrei Terian, „From Frontier Orientalism to Transnational Communities", *World Literature Studies* 10, no. 1 (2018): 50-62.
21. Vezi pentru o prezentare generală a romanului ghetoului și David Morariu et al. „Poli de producție ai romanului românesc (1933-1947): rețele editoriale și forme de canonizare", *Transilvania*, nr. 9 (2021): 35-42.
22. Pentru repartizarea genurilor în epocă vezi Andrei Terian et al. „Genurile romanului românesc (1933-1947). O analiză cantitativă", *Transilvania*, nr. 9 (2021): 43-54.
23. Mircea Popa, Elena Stan, Doina Modola, Aurel Sasu, Mariana Vartic, Ion Istrate, Valentin Tașcu, Ioan Milea și Augustin Pop, *Dicționarul Cronologic Al Romanului Românesc de la Origini până la 1989* (Cluj-Napoca: Editura Academiei Române, 2003), 1594.
24. Pentru o analiză completa a romanului și a scrierilor lui Sebastian vezi Mihai Iovănel, *Evreul improbabil: Mihail Sebastian: o monografie ideologică* (București: Cartea Românească, 2012); Dana Pîrvan-Jenaru, *Sebastian și lumea lui* (București: Art, 2013). Pentru lămuriri cu privire la relația problematică dintre Mihail Sebastian și Nae Ionescu, prefațatorul romanului *De 2000 de ani*, vezi Marta Petreu, *Diavolul și ucenicul său: Nae Ionescu – Mihail Sebastian* (Iași: Polirom, 2009).

Bibliography:

Boatcă, Manuela, Anca Parvulescu. "Creolizing Transylvania: Notes on Coloniality and Inter-imperiality." History of the Present 10, no.1 (2020). 9-27.

Burța Cernat, Bianca. *Fotografie de grup cu scriitoare uitate. Proza feminină interbelică*. București: Polirom, 2011.

Ciorogar, Alex, Jessica Brenda Codină, Alex Văsieș, Vlad Pojoga, Ștefan Baghiu, and Anca-Simina Martin. "Natura în romanul românesc (1845-1947)" [Nature in the Romanian Novel (1845-1947)]. *Transilvania*, no. 9 (2021): 55-62. https://doi.org/10.51391/trva.2021.09.07.

Cixous, Hélène. "Le Rire de la méduse." *L'arc* 61 (1975): 39-54.

DCRR-1, *Dicționarul cronologic al romanului românesc de la origini până la 1989*. Cluj-Napoca: Editura Academiei Române, 2003.

Haug, Frigga. "Feminist Writing: Working with Women's Experience." *Feminist Review* no. 42 (1992): 16-32.

Haraway, Donna. "Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective." *Feminist studies* 14, no. 3 (1988): 575-599.

Hackett, Helen. *Women and Romance Fiction in the English Renaissance*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.

Hill Collins, Patricia, and Sirma Bilge. *Intersecționalitate*, trad. Cătălina Stanislav și Anca-Simina Martin. Sibiu: Editura Universității „Lucian Blaga" din Sibiu, 2021.

Iovănel, Mihai. *Evreul improbabil: Mihail Sebastian: o monografie ideologică*. Bucharest: Cartea Românească, 2012.

Modoc, Emanuel et al. „Geografia romanului românesc (1933-1947): arealul național". *Transilvania*, nr. 9 (2021): 10-17. https://doi.org/10.51391/trva.2021.09.02.

Morariu, David, Ana-Maria Stoica, Teona Farmatu, Radu Vancu, and Dragoș Varga. "Poli de producție ai romanului românesc (1933-1947): rețele editoriale și forme de canonizare" [Production Centers of the Romanian Novel (1933-1947): Editorial Networks and Canonization Process]. *Transilvania*, no. 9 (2021): 35-42. https://doi.org/10.51391/trva.2021.09.05.

Parvulescu, Anca, and Manuela Boatcă. "The longue durée of Enslavement: Extracting Labor from Romani Music in Liviu Rebreanu's Ion." *Literature Compass* 17, no.1-2 (2020).

Petreu, Marta. *Diavolul și ucenicul său: Nae Ionescu – Mihail Sebastian*. Iași: Polirom, 2009.

Pîrvan-Jenaru, Dana. *Sebastian și lumea lui*. Bucharest: Art, 2013.
Pojoga, Vlad, Daiana Gârdan, Ștefan Baghiu, Cosmin Borza, Iunis Minculete, and Denisa Frătean. "Diversitate identitară în romanul românesc (1844-1932)" [Diversity and Identity in the Romanian Novel (1844-1932)]. *Transilvania*, no. 10 (2020): 33-44.
Rădescu, Cătălina, Maria Chiorean, Ștefan Baghiu, Andreea Mîrț, Jessica Brenda Codină, and Nicoleta Strugari. "Precaritate și cosmopolitism în romanul românesc (1845-1947)". [Precarity and Cosmopolitism in the Romanian Novel (1845-1947)]. *Transilvania*, no. 9 (2021): 63-74. https://doi.org/10.51391/trva.2021.09.08.
Roman, Raluca Bianca. "Romania." In *Roma Writings. Romani Literature and Press in Central, South-Eastern and Eastern Europe from the 19th Century until World War II*, edited by Raluca Bianca Roman, Sofiya Zahova, and Aleksandar G. Marinov, 93-126. Paderborn: Brill, 2021.
Showalter, Elaine. "Women and the Literary Curriculum." *College English* 32, no. 8 (1971).
Terian, Andrei, Teona Farmatu, Cosmin Borza, Dragoș Varga, Alex Văsieș, and David Morariu. "Genurile romanului românesc (1933-1947). O analiză cantitativă" [The Genres of the Romanian Novel (1933-1947). A Quantitative Analysis]. *Transilvania*, no. 9 (2021): 43-54. https://doi.org/10.51391/trva.2021.09.06.
Terian, Andrei. "From Frontier Orientalism to Transnational Communities." *World Literature Studies* 10, no. 1 (2018): 50-62.
Tudurachi, Ligia, Angelo Mitchievici. *Grup sburător: trăitul și scrisul împreună în cenaclul lui E. Lovinescu*. Timișoara: Editura Universităţii de Vest, 2019.
Tudurachi, Ligia. „Moduri ale «literaturii colective» în cenaclul de la sburătorul", *Philologia* LXIII, nr. 1-2, (2019).

Archives

Baghiu, Ștefan, Vlad Pojoga, Cosmin Borza, Andreea Coroian Goldiș, Daiana Gârdan, Emanuel Modoc, David Morariu, Teodora Susarenco, Radu Vancu, and Dragoș Varga. *Muzeul Digital al Romanului Românesc: secolul al XIX-lea* [The Digital Museum of the Romanian Novel: The 19th Century]. Sibiu: Complexul Național Muzeal ASTRA, 2019. Online: https://revistatransilvania.ro/mdrr. Accessed November 15, 2020 (MDRR).
Baghiu, Ștefan, Vlad Pojoga, Cosmin Borza, Andreea Coroian Goldiș, Denisa Frătean, Daiana Gârdan, Alex Goldiș, Emanuel Modoc, Iunis Minculete, David Morariu, Ovio Olaru, Teodora Susarenco, Andrei Terian, Radu Vancu, and Dragoș Varga. *Muzeul Digital al Romanului Românesc: 1901-1932* [The Digital Museum of the Romanian Novel: 1901-1932]. Sibiu: Complexul Național Muzeal ASTRA, 2020. Online: https://revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932 (MDRR2).
Baghiu, Ștefan, Vlad Pojoga, Mihnea Bâlici, Maria Chiorean, Alex Ciorogar, Jessica Brenda Codină, Bianca Crăciun, Teona Farmatu, Andreea Mîrț, David Morariu, Ovio Olaru, Cătălina Rădescu, Alexandrina Savin, Cătălina Stanislav, Ana-Maria Stoica, Nicoleta Strugari, Andrei Terian, Snejana Ung, Radu Vancu, Dragoș Varga, Alex Văsieș. *Muzeul Digital al Romanului Românesc: 1933-1947* [The Digital Museum of the Romanian Novel: 1933-1947]. Sibiu: Complexul Național Muzeal ASTRA, 2021. Online: https://revistatransilvania.ro/mdrr1933-1947 (MDRR3).

PROIECT CO-FINANȚAT DE:

Administrația Fondului Cultural Național

Acest articol a apărut în cadrul proiectului *Muzeul Digital al Romanului Românesc 1933-1947*, organizat de Complexul Național Muzeal ASTRA și co-finanțat de Administrația Fondului Cultural Național.

Proiectul nu reprezintă în mod necesar poziția Administrației Fondului Cultural Național. AFCN nu este responsabilă de conținutul proiectului sau de modul în care rezultatele proiectului pot fi folosite. Acestea sunt în întregime responsabilitatea beneficiarului finanțării.